

Krzysztof Dybciak

Św. Augustyn wśród znaków

Teksty : teoria literatury, krytyka, interpretacja nr 6 (18), 133-135

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Św. Augustyn wśród znaków

Każda epoka czyta inaczej wielkie dzieła przeszłości. Zadaje im nowe pytania, szuka wskazań i inspiracji pomagających rozwiązywać własne problemy. Zmienność układów kulturowych powoduje ruch regresu i wzrostu oddziaływania arcydzieł. Były okresy, w których tracili kontakt z potomnymi nawet najwięksi geniusze — świadczą o tym dzieje recepcji Szekspira i Bacha. Współcześnie ogromne zainteresowanie budzi problematyka komunikacji, a więc: znaki, teksty, języki. Wielki autorytet zdobyły (i nadal powiększają) nauki zajmujące się tymi faktami — semiotyka i hermeneutyka. Poszukiwania tych dyscyplin odkrywają w dziełach przeszłości nie znane dotąd jakości.

Augustyn Aureliusz jest dla wielu nie tylko pozycją w historii filozofii i pomnikiem kultury łączącym czasy starożytne z nowożytnymi, ale pisarzem mówiącym nam dzisiaj rzeczy ważne i bliskie. Współczesny Europejczyk, jeśli nawet nie zna traktatów teologicznych biskupa Hippony, ze wzruszeniem czyta jego *Wyznania* i *Dialogi*. Dzisiaj konstruujemy także nowe racje skłaniające nas do studiowania dzieł św. Augustyna — właśnie semiotyczne i hermeneutyczne. W końcu ubiegłego roku ukazał się drugi tom wartościowego wydawnictwa — *Studiów z historii semiotyki*¹. W książce tej znajdują się dwie szczególnie interesujące nas pozycje: fragmenty (i ich tłumaczenie) traktatu *De doctrina Christiana* i rozprawa Raffaele Simone² o semiotyce Augustyna. Oba teksty przetłumaczył i opatrzył instruktywnymi notami i przypisami Jan Sulowski.

Badania włoskiego uczonego zmieniają w znacznym stopniu wyobrażenia o prekursorach dwudziestowiecznej semiotyki. Dwa najgłośniejsze w ostatnich latach studia z historii lingwistyki i semio-

¹ *Studia z historii semiotyki. II*. Red. Jan Sulowski. Wrocław 1973 Ossolineum, ss. 243 + ilustr. Monografie z Dziejów Nauki i Techniki. T. LXXXVIII. Również inne rozprawy omawianej książki prezentują się bardzo interesująco. Wymieńmy więc tylko przykładowo te, które w jakiś sposób łączą się z semiotologią augustyńską: Izydora Dąmbska pisze o niektórych zagadnieniach semiotyki stoickiej, Krzysztof Migoń o koncepcjach języka uniwersalnego w XVII w., Piotr Szolc o symbolice ikony (autor pobił chyba rekord Polski opatrując swój krótki szkic 225 przypisami), Jan Sulowski o Bedzie Czdęgodnym i „średniowiecznym sposobie pokazywania palcami liczb oraz liter” (wraz z fragmentami *De Loguella Digitorum* i reprodukcjami rękopisu).

² Historyk semiotyki wykładający na uniwersytecie w Palermo. Praca o św. Augustynie jest częścią studium „z historii semiotycznej i semantycznej intelektualnego słownika europejskiego”. Dotąd wydał m. in. *Introduzione alla grammatica e logica di Port Royal*. Roma 1969.

tyki G. Mounina (*Histoire de la linguistique des origines au XIXe siècle*) oraz E. Coseriu (*L'arbitraire du signe. Zur spätgeschichte eines aristotelischen Begriffes*) w ogóle nie wspominają o semiotycznych rozważaniach św. Augustyna. Z drugiej strony historycy filozofii piszący o autorze *Państwa Bożego* też nie potrafili wydobyć jego nowatorstwa w tej dziedzinie, Simone tak określa przełomową rolę biskupa Hippony w historii semiotyki:

„(...) teorie arbitralności znaku — zdaje się — wypracowane przez port-royalistów, a opisane pobieżnie przez Coseriu, nie mogą pretendować do tego, by je uważać za poprzedniczki de Saussure'a, ponieważ pomimo finezji stosowanych tam rozróżnień brak im podstawowego przyporządkowania społecznego, z którego wyrosła teoria augustyńska. Pozostawiając na boku suchy schemat arystotelesowski (rzeczywistość — myśl — nazwa), a opierając się i równocześnie zaprzeczając stoickiej parze znaczenie — oznaczenie, Augustyn wprowadza do teorii semiotycznej konkretny aspekt związku z sytuacją semiotyczną, analizując po raz pierwszy tak subtelnie warunki umożliwiające z jednej strony wytwarzanie, a z drugiej interpretację założeń lingwistycznych. Zasługa Augustyna, jeśli tak można powiedzieć, polega podobnie jak w przypadku de Saussure'a na zwróceniu się do konkretnego, czyli na uwzględnieniu sytuacji semiotycznej w całej jej złożoności (...)”.

Wypunktujmy te cechy teorii św. Augustyna, które wyznaczają mu centralne przed de Saussurem miejsce w historii semiotyki.

1. Traktowanie różnych dziedzin rzeczywistości ludzkiej w *perspektywie semiotycznej*. Świadczy o tym choćby następujący fragment *O nauce chrześcijańskiej*: „Niektórzy posługują się przeważnie ruchami rąk; aktorzy ruchami całego ciała dają znaki tym, którzy wiedzą o co chodzi, i niejako oczom ich opowiadają; znaki i sztandary wojskowe przekazują wolę dowódców za pośrednictwem oczu: a wszystko to są niejako widzialne słowa. (...) trąba, flet i cytra wydają nie tylko głos miły, ale również znaczący”.
2. *Język naturalny* uważa za podstawowy system komunikacyjny, według niego wszelkie inne kody mogą być przekładalne. „Wszystkie bowiem tamte znaki, których rodzaje krótko omówiłem, mógłbym słowami wypowiedzieć, natomiast słów tamtymi znakami w żaden sposób nie potrafiłbym wyrazić”. Znaki niejazykowe różnią się więc od znaków językowych mniejszą „siłą” — rozległością słownika i reguł gramatycznych.
3. Wielokrotne podkreślanie *konwencjonalnego* związku między dźwiękiem (albo zapisem) a znaczeniem. Znaki, jakimi się posługuje człowiek, są wynikiem konwencji, nie ma naturalnego związku między rzeczą a jej oznaczeniem: „(...) wszystkie znaczenia pobudzają umysł w zależności od zgody społecznej i działają inaczej, jeśli obowiązuje inny układ, a ludzie przyzwolili nań nie dlatego, jakoby już miały znaczenia, ale dlatego znaczą, że tak się zgodzili”.
4. *Spółeczny* charakter językowej aktywności człowieka. Jakaś

rzecz staje się znakiem na mocy umowy społecznej. Żeby rozumieć znaki, trzeba poznać reguły mówienia obowiązujące w danej grupie społecznej. Sytuacja komunikacyjna polega na wzajemnych relacjach mówcy, kodu, odbiorcy działających w konkretnej sytuacji. U Augustyna znajdujemy więc załączki analizy pragmatycznej i podkreślenie aktywnej roli odbiorcy przekazu.

5. Wiąże się z poprzednimi punktami *relacyjne i funkcjonalne rozumienie* słowa. Znaczenia słów zmieniają się zależnie od kontekstu. Także podział na rzeczy i znaki nie jest ontologiczny i niezmienny, bo to, co w pewnych sytuacjach jest rzeczą, w innej może nabrać charakteru znaku. Augustyn przytacza przykłady ze Starego Testamentu; m. in. jagnię, które Abraham zamiast syna składa w ofierze w kraju Moria, jest nie tylko zwierzęciem, ale i religijnym symbolem, znakiem o bogatej treści.

6. Simone dowodzi też, że Augustyn był pierwszym myślicielem rozróżniającym język przedmiotowy i metajęzyk. Zauważył istnienie kilku poziomów znaków, a więc te z wyższych poziomów mogą być znakami tych z niższych poziomów i być w relacji do nich takiej jak znaki niższe do rzeczy.

Cytaty pochodzą z traktatu *De doctrina Christiana*, ale zagadnieniom semiologicznym poświęca Augustyn Aureliusz także inne swe dzieła: dialog *O nauczycielu*, fragmenty *Wyznań, Państwa Bożego, O Trójcy Świętej*. W dziele *O nauce chrześcijańskiej* zawarte są nie tylko analizy podstawowych kategorii semiotycznych, ale także zasady interpretacji Pisma Świętego. Dlatego wiele miejsca zajmują tu rozważania o teorii i praktyce tłumaczenia, umiejętności wykorzystywania innych nauk przy interpretacji tekstu oraz związków nauki pogańskiej z chrześcijaństwem.

Naturalny w momentach kończenia czegokolwiek smutek omijamy tym razem, gdyż w zgodzie z polskim tłumaczem i komentatorem semiotycznych pism św. Augustyna Janem Sulowskim — „studiów nad semiotyką Augustyna nie uważamy za zakończone, ale raczej za rozpoczęte”.

Krzysztof Dybciak